

EL TRIANGLE ARQUITECTÒNIC D'UN ENGINYER

TRES EDIFICIS MODERNISTES DE JOSEP REIG
A VILABERTRAN, EMPÚRIES I POBLET

Vilabertran, poblet de l'Alt Empordà contigu a Figueres, sempre ha estat pol d'atracció de visitants pel monestir de Santa Maria. Enguany, però, un altre esdeveniment ens porta a acostar-nos-hi: la celebració del centenari de l'inici de la construcció de la Torre d'en Reig, singular edifici d'estil modernista molt poc reconegut a les nostres comarques. Partint d'aquí, podrem descobrir, a més, dos edificis més promoguts pel seu propietari, l'enginyer forestal Josep Reig i Palau: la Casa Forestal de Sant Martí d'Empúries i la Casa Forestal de la Pena, al bosc de Poblet.

FRANCESC MONTERO > TEXT

La Torre d'en Reig és una joia arquitectònica modernista iniciada el 1909 segons el disseny del seu propietari, Josep Reig i Palau (Vilabertran, 1863 - Barcelona, 1917), oncle del pintor Ramon Reig. Membre d'una família benestant, Josep Reig va estudiar enginyeria de forests, i al llarg de la seva carrera com a membre del Servei Hidrològic i Forestal estatal va ser destinat a diversos punts de la geografia catalana, però va tenir temps suficient per dirigir els treballs de construcció de la que seria casa seva, la magnífica Torre. En morir, l'any 1917, l'edifici va passar a mans del seu nebot Ramon Reig, el qual hi feia estades amb la seva mare i germans i els seus amics, entre els quals s'hi comptaven en Met Miravittles, en Salvador i l'Anna Maria Dalí, l'Alexandre Deulofeu o en Joaquim Xi-

rau, entre d'altres; tots ells membres destacats de la societat empordanesa. Segurament, les parets de la Torre van ser testimoni d'innombrables experiències compartides entre aquests joves amics i, fins i tot, potser van presenciar el despertar del seu talent. Posteriorment, l'edifici va ser adquirit per l'Ajuntament, i actualment és la seu de la casa consistorial i de diversos serveis municipals.

Josep Reig i Palau, enginyer de forests interessat per la cultura i l'arquitectura, va dissenyar tres construccions d'estètica modernista d'una gran bellesa, que resten semioblidades

La torre d'en Reig

La Torre d'en Reig és majestuosa però tímida al visitant, que, sovint, desconeixedor de la seva existència i més atret pel conjunt monàstic, abandona el poble sense haver-la contemplat. Actualment l'edifici -de planta baixa i dos pisos, descomptant les golfes i el terrat- està catalogat com a monument singular d'interès local, una categoria que no fa justícia a la seva vàlua.

Gràcies a les explicacions d'Engràcia Font, vilabertranenca que encara en recorda la disposició original, podem aprofundir en el coneixement de la casa. En una primera presa de contacte superficial, el visitant s'adona que la geometria de l'edifici combina un element quadrangular per a la major part de les dependències i una torre circular annexa al costat nord-oest. Al sector sud-est, a més, hi ha un element poli-

>> *Josep Reig i Palau vestit amb l'uniforme del Servei Hidrològic-Forestal estatal i, al costat, la Torre d'en Reig a Vilabertran.*

els mosaics decoratius amb trencadís a la llinda del portal i sota una petita volta, únics elements que recorden el modernisme gaudinià. Pel que fa a la resta de la casa, principalment a la façana, hi ha escasses ondulacions i dominen les línies rectes horitzontals, que serveixen de delimitació dels diferents nivells i d'ornament a través del joc amb la vermellor dels maons i el blau i blanc dels motius florals ornamentals de les rajoles. La torre cilíndrica, amb una corona de maons, constitueix l'única curvatura del conjunt.

Ja a l'interior del primer pis, es pot comprovar que la disposició ha sofert canvis. Malgrat que les rajoles del paviment i la paret i els tancaments i vitralls florals de les finestres continuen essent els originals, s'han tancat dues de les quatre portes del distribuïdor que donaven a les cambres perifèri-

èdric contigu, originalment destinat a fumador. Accedint al conjunt pel seu costat septentrional, hom resta bocabadat en encarar-se a la imponent entrada noble de l'edifici. La façana de la planta baixa està revestida amb pedra, i per sobre d'aquest nivell està pintada de blanc. L'entrada autèntica era pel primer pis, mentre que la planta baixa servia de garatge per al vehicle, cuina i serveis diversos. Com a element més destacable d'aquest pis, cal esmentar

Els motius florals, la combinació de maons i rajoles com a motiu ornamental i el joc amb les formes i materials donen un mateix patró formal a la producció arquitectònica de Josep Reig

ques. El perímetre sense arestes de l'estança distribuïdora provoca una sonoritat molt especial, i el caràcter d'aquest espai –imponent per la seva envergadura– queda reforçat pels nombrosos detalls: amb rajola fins aproximadament un metre d'altura, les parets emblanquinades s'alcen des d'allà fins a les golfes, i al sostre hi ha un gran vitrall decoratiu. A més, es poden contemplar als quatre costats, a força altura, unes obertures de doble arc amb un pilar central, diàfanes, sense marc i pintades de color terracota, que comuniquen amb un passadís del segon pis que donava accés a les cambres dels convidats.

En aquest punt, les explicacions de l'Engràcia tenen un regust nostàlgic. S'hi intueixen vius records d'infantesa, quan els seus pares eren els encarregats del manteniment de la casa, mentre conta que a la porta de cada cambra –en total n'hi havia unes vuit, molt grans– hi havia una placa gravada amb el nom de l'hoste corresponent. «Hi havia una habitació assignada a cada convidat, i tenia el nom a la porta. D'aquesta manera, quan arribaven els familiars, tots sabien on havien d'anar», explica, i afegeix: «Josep Reig era solter, i era una casa massa gran per a un home sol, tot i que era –i encara és– preciosa. Hi havia cambres de bany, amb aquelles banyeres amb potes antigues tan boniques, compartides per cada dues habitacions, i calefacció central».

>> *La Torre d'en Reig en un moment de la seva construcció i una vista de la Casa de la Pena, al bosc de Poblet, acabada el 1910.*

Vistes incomparables

Al capdamunt de l'escala –no original–, s'arriba al terrat de la torre. Al nivell de les golfes, cal acabar de pujar per un últim tram de cargol diferent, molt més estret, que és l'únic vestigi de l'autèntica columna vertebral que arribava fins a la planta baixa. Ja a fora, hom comprova que l'ascensió ha valgut la pena. En escassos metres quadrats, la vista és impressionant i d'allò més variada: constitueix un mirador únic i excel·lent de la plana empordanesa. No és d'estranyar, doncs, que la torre fos ocupada com a punt de vigilància del camp d'aviació del poble de Cabanes en el context de la Guerra Civil i primera postguerra. Arreu, les tanques naturals de xiprers, símbol de la tradició hortícola del municipi, retallen a primer terme la vista que s'ofereix als nostres ulls, i dibuixen un panorama d'una extraordinària bellesa. A llevant, la serra de Verdera, la intuïció del cap de Creus i la imatge del golf de Roses, nítid i poètic, amb el mar d'una blavor metàl·lica. A ponent s'albira Rocacorba i els pinacles dels santuaris de la Salut

i de la Mare de Déu del Mont al fons i, en primer terme, Figueres. Just a tocar dels dits, al sector meridional, s'aprecia el monestir i l'església de Santa Maria, amb el seu característic i inconfusible campanar, amb el Montgrí presidint al fons. Finalment, al costat nord, contemplem meravellats el Canigó, net i enfarinat, i l'Albera, tancament natural del clos empordanès. Si el dia és joiós, clar i lluminós, la vista convida al somni davant l'espectacle natural i porta a recordar les paraules de Josep Pla: «L'Empordà és, abans que tot, un paisatge».

La vista és impressionant i d'allò més variada: la Torre de Vilabertran constitueix un mirador únic i excel·lent de la plana empordanesa. Des de la casa de Sant Martí, la perspectiva sobre el Mediterrani és captivadora

De nou situats a l'entrada, al llindar de la porta, podem copsar la bellesa del jardí, que inicialment incloïa espècies d'arbres d'arreu del món que delataven la deformació professional del propietari. D'altra banda, arquitectònicament, la disposició de l'espai evoca l'expressió d'una abraçada de benvinguda al visitant, gràcies a la fesomia dels accessos: el pati consta de dos passeigs que s'obren cap als laterals del jardí en pendent descendent, i es retroben en un espai central ja a peu pla, on hi ha també accés directe a les dependències de la planta inferior. Les baranes, amb pilars de maó decorats amb rajola de motius florals i entrelaçats amb pedra calcària de Llers, formen un complement curiós del conjunt.

És una llàstima que joies com aquesta no hagin obtingut el reconeixement que mereixen. La Torre d'en Reig és un edifici noble, d'incomparable bellesa, que dorm en un plàcid semioblit. De cares a l'estiu s'han programat activitats diverses per prestigiar l'edifici, entre les quals destaquen un cicle de xerrades sobre la torre i el seu propietari, exposicions diverses i una sèrie de visites guiades. Tant de bo que l'afluència de visitants serveixi per fer despertar una mica aquest tresor empordanès.

>> *La Casa Forestal de Sant Martí a Empúries, edificada el 1909.*

De Vilabertran a Empúries...

Si a Vilabertran la principal atracció és el monestir de Santa Maria, que eclipsa la Torre d'en Reig, a Empúries, indiscutiblement, ho són les ruïnes del poblat grec i romà, que emmascaren la projecció de la magnífica Casa Forestal de Sant Martí, que presideix la platja. Va ser dissenyada per Josep Reig el 1910, quan estava dirigint els treballs de fixació de les dunes, i s'alça en el punt més destacat del passeig. Des d'aquest punt, es gaudeix d'una vista captivadora sobre el Mediterrani, que a tocar dels dits s'estén al llarg i ample; amb el moll grec, l'Escala, i la punta Montgó a migjorn; i la badia de Roses en la seva totalitat al sector de tramuntana. Josep Pla, novament, va descriure l'escenari des d'aquest punt de forma molt precisa: «Apareix un panorama prodigiós, bellíssim, de fatiga impossible. El mar del golf el fa enormement divers. La incurvació del platjar és una corba vivent». L'evocació somniosa de l'arribada dels grecs és inevitable, i un es pregunta com devia succeir: si segons el mite, o bé de forma més realista, com la narra Manuel Brunet en el seu desidealitzador *Desembarc*. En qualsevol cas, hom no s'atreveix a contradir les paraules que aquest posa en boca dels grecs en tocar terra: «Tot se'ns aparenta com una abraçada en

aquest país: la plana voltada de serralades i la terra abraçant-se al mar».

Sant Martí és un enclavament idíl·lic, tant per la seva situació, ambient i paisatge, com per la història que serveix; i la Casa Forestal n'és un atractiu indiscutible. Els passejants es deturen al seu davant, impressionats per l'esveltesa de la torre i sorpresos per la profusió de detalls i la magnificència de l'edifici. Aquest edifici, un cop més, demostra que l'enginyer, tot i la seva professió, era un home sensible a la cultura i a l'estètica. Flanquejada per l'església parroquial, la casa té tres nivells i un terrat, i està tallada amb el mateix patró que la torre de Vilabertran: la combinació dels materials és la mateixa, així com la distribució dels elements ornamentals, amb vitralls,

Sant Martí és un enclavament idíl·lic, tant per la seva situació, ambient i paisatge, com per la història que serveix, i la Casa Forestal n'és un atractiu indiscutible

trencadís a la terrasses –al sostre de la planta baixa hi descobrim de nou motius florals i les inicials del promotor–, rajoles a les arestes i a la cornisa, i entramat de maons a la mateixa cornisa i a les finestres, disposats en forma d'arc. En aquest sentit, l'edifici, indiscutiblement, porta l'empremta arquitectònica del seu promotor. Com a úniques diferències podríem destacar la variació d'estil de les terrasses, no tan àmplies, i la planta de la torre, que en el cas de Sant Martí és quadrangular i dóna un toc més recte i angulós al conjunt.

Les obertures del soterrani –segons entréssim per la porta– van ser tapades amb motiu de la rehabilitació de l'edifici el 1992, ja que inicialment era una planta habitable que feia la funció de magatzem i disposava d'obertures que donaven llum natural, amagades pel complet revestiment de pedra actual. La rehabilitació, a més, possiblement va alterar el color original de la pintura, avui molt castigada per la salabror, i va amagar els maons dels laterals de les finestres, deixant només visibles els arcs. L'edifici, els primers temps, va actuar de magatzem dels materials arqueològics de les excavacions d'Empúries fins al 1936, i recentment s'ha utilitzat com a centre d'art i ha acollit algunes exposicions. Avui tan sols s'usa com a allotjament per als pre-

>> *Mosaic amb les inicials de Josep Reig a la Torre d'en Reig de Vilabertran.*

miats a les beques de primavera de l'Escola, destinades a artistes, perquè pugui aflorar el seu talent en una casa que, des de la seva rehabilitació, està totalment equipada i disposa d'un ampli estudi al pis superior. Aquesta iniciativa dona un toc distingit a l'edifici, i és una fórmula que, d'una banda, l'aparta del circuit turístic convencional, i de l'altra li dona un caràcter alternatiu, diferenciat, i el converteix en un espai especial, únic, amb tresors gelosament guardats que estan a l'abast d'uns pocs privilegiats.

..i d'Empúries a Poblet

L'última etapa del nostre trajecte ens porta a les terres de l'Ebre, concretament a Poblet, on al capdamunt del seu bosc l'enginyer hi va erigir un refugi forestal conegut com la Casa de la Pena. En arribar-hi des de la pista que transcorre per boscos de roures, alzines, pins i oms, la casa apareix inesperadament al cim d'una comella, amb unes vistes excel·lents sobre el monestir de Poblet, el Montsant i les muntanyes de Prades. Les concomitàncies amb les dues altres edificacions són innegables. Tal com explica Manel Martínez, president de l'Associació d'Amics del Paratge Natural de Poblet, l'habitatge va ser edificat durant la reforestació del bosc que va dirigir Reig des de 1903, i oberta a partir de 1910. Inicialment, havia de ser la seva residència a la zona, i la del seu ajudant i la del guarda amb la seva família, però va acabar acollint també un petit museu de ciències naturals, reflex de la cura i afecte que sentien els enginyers fores-

tals per la fauna i la flora de l'entorn. El marquès de Camps, en la narració de la seva visita a La Pena, publicada a la revista *Montes* el juny de 1911, qualificava l'edificació de la següent manera: «El chalet o casa forestal es una cómoda construcción, en el centro del chalet hay un vasto salón, donde al par que pueden cobijarse en un momento dado hasta cuarenta personas, está instalado el museo en formación del monte». La casa, més austera que la resta, és de planta rectangular i té dos nivells, amb dues parts diferenciades. D'una banda, les dependències residencials, amb una senzilla però útil terrassa amb vistes al monestir; i de l'altra la zona noble, destinada a museu, sala de reunions i cuina - sala d'estar. Des d'aquesta última estança s'accedeix a una àmplia terrassa, deliciosa a les tardes d'estiu. Pel que fa als elements constructius, podem assenyalar que al conjunt de la façana predomina el mateix estil en pedra que presentava la planta baixa de la torre de Vilabertran i la de la casa d'Empúries, i els elements ornamentals són iguals

A Vilabertran, s'han programat activitats diverses pels volts de l'estiu per preestigiar la Torre d'en Reig amb motiu del seu centenari i la figura del seu impulsor, Josep Reig

que en les cases anteriors: el maó com a material destacat, la mateixa barana amb pedra, línies horitzontals de rajoles blanc-i-blaves amb motius florals, representació d'arcs a les obertures de la planta superior i el mateix entramat per delimitar la teulada. En definitiva, materials diferents, però un mateix estil. No obstant això, el millor d'aquest lloc és la seva situació: al bell mig del bosc de Poblet, la casa convida a deixar fluir el temps i gaudir de la natura en aquesta magnífica llar pensada amb un notable gust estètic i bon to ambiental i natural.

La qualitat estilística dels tres edificis és inqüestionable, i el seu flirteig amb l'estètica modernista, en el seu vessant més auster, ens sembla palès. Les tres obres es van dur a terme entre 1909 i 1913, plenament inscrites en el període de màxim atreviment d'aquest moviment. A l'Empordà, terra amb pocs exemples destacats d'aquest estil, hem pogut comprovar com resten semioblidades dues construccions estèticament molt atractives però poc conegudes, potser a causa del desconeixement que es té del seu impulsor. Esperem que la celebració del centenari de l'inici de la construcció de la Torre d'en Reig a Vilabertran sigui un encertat primer pas que desperti les consciències i la curiositat dels especialistes, i així la gens menyspreable obra arquitectònica de l'enginyer s'incorpori a l'inventari del patrimoni cultural de les nostres terres.

Francesc Montero és filòleg.